

SSN 1840-3859
No. 9 / 2016

SOPHOS

ČASOPIS MLADIH ISTRAŽIVAČA / A YOUNG RESEARCHERS' JOURNAL

Znanstveno-istraživački inkubator (ZINK)
Filozofski fakultet u Sarajevu

Scientific & Research Incubator
Faculty of Philosophy in Sarajevo

NEKI UVIDI O GELLNEROVOJ KONSTRUKCIJI MODERNE NACIJE I POZICIJI IMANENTNOG NACIONALIZMA

Vedad MUHAREMOVIĆ

Scientific & Research Incubator (ZINK)
University of Sarajevo, Faculty of Philosophy
Franje Račkog 1, 71000 Sarajevo, B&H
E-mail: vedad.muharemovic@ff.unsa.ba

ABSTRACT

Ovaj rad fokusiran je na analizu Gellnerove modernističke teorije nacionalizma i na njegovu orijentiranost prema specifičnim komponentama koje su generirane u periodu evropskog modernizma koji je omogućio konstrukciju nacija kao socio-političkih tvorevina tog doba. Ono što želim pokazati jeste da se Gellnerova koncepcija nacionalizma ne može interpretirati u okviru govora o „ishabanim metaforama“ koje su izgubile svoju upotrebnu vrijednost u eri savremenih društvenih organizacija, odnosno da nacionalizam nije puka instrumentalna djelatnost koja postaje besmislenom po okončanju procesa izgradnje homogenih nacionalnih država. Rad želi pokazati kako se Gellnerovi uvidi i metode objektiviranja nacionalističkog projekta u eri savremenosti mogu iščitavati kao upotrebljive matrice imanentnog nacionalizma kao šireg socio-kulturnog i socio-političkog fenomena koji oblikuje nacionalne države, polinacionalne zajednice, „super-nacije“ i druge državne tvorevine savremenog svijeta.

Ključne riječi: modernizam, nacionalizam, imanentni nacionalizam, visoka kultura

SOME INSIGHTS ON GELLNER'S CONSTRUCTION OF MODERN NATION AND POSITION OF IMMANENT NATIONALISM

This paper focuses on the analysis of Gellner modernist theory of nationalism and its orientation towards specific components that are generated during the period of European modernism which enabled the construction of the nation as a socio-political constructs of that time. What will be shown is that Gellner's conception of nationalism cannot be interpreted in the context of the discussion about “battered metaphors” which lost its use value in the era of modern social organizations, and that nationalism is not merely an instrumental activity which becomes meaningless after the completion of the process of creating homogeneous national states. The paper aims to show how Gellner's insights and methods of objectifying the nationalist project in the era of modernity can be read as a useful matrix of immanent nationalism as a broader socio-cultural and socio-political phenomenon that shapes the national states, multi-national communities, “super-nations” and other state entities of the contemporary world.

Key words: modernism, nationalism, immanent nationalism, high culture

1.0 Uvod

Modernističke teorije nacije i nacionalizma orijentirane su prema razumijevanju ovih socioloških realiteta kao društvenih, političkih, ideoloških, kulturnih i mentalnih fakata koji nemaju nikakav prirodan i perenijalan karakter, nego su izraz modernizacijskih tokova i specifičnih načina mišljenja i djelovanja prepoznatljivih za taj period. Modernost kao takva sa svojim okretom na izvjesnost *Ratia*, te njegovo objektiviranje u znanstveno-tehničkom i tehnološkom iskustvu, sa vjerom u znanstveno-tehnički progres i eliminiranje predmodernih mitova (*Dijalektika prosvjetiteljstva*), individualizmom, sekularizacijom, rapidnom urbanizacijom, složenom funkcionalnom diferencijacijom i stratifikacijom inkomenzurabilnom s onima prije nje te standardiziranjem društvenog sistema i administrativnog državnog aparata, omogućila je stvaranje pretpostavki za konstituiranje takvih tipova socio-političkih realiteta koji svojim karakteristikama više ne mogu biti svedeni na etnicitet (kao socio-kulturni konstrukt predmodernosti), niti na neki drugi oblik kolektivnog identiteta koji po svojim karakteristikama može parirati ovom modernom konstrukt. Međutim, modernističke teorije nacije i nacionalizma su iznimno izdiferencirane te se stoga ne mogu monolitno interpretirati. S druge strane, uloga predmodernih kolektivnih identiteta nije totalno ignorirana ali nema, kao što je to slučaj sa etno-simboličkim interpretacijama, imperativan i utemeljujući karakter.

„Moderne nacije često imaju historijsku ukorijenjenost u starim etničkim identitetima. Ali nacionalizam je drugačiji način mišljenja o kolektivnom identitetu u odnosu na etnicitet, te etnicitet po sebi jeste samo aspekt načina na koji je većina kolektivnih identiteta bila organizirana u prošlosti.“ (Calhoun, 1997, 36-37)

Ono što se kod ove teorijske paradigme predstavlja neupitnim jeste promatranje i razumijevanje nacija i nacionalizma kao modernih fenomena te kao socioloških realiteta koji se impliciraju u okviru analiza društvenih struktura i društvenih relacija koje se unutar tih struktura uspostavljaju i objektiviraju. Ove relacije su najstaknutije u sociološkom diskursu jer se sociologija kao nauka o društvu povezivala sa društvom shvaćenim u formi nacije-države, dok su same nacije poimane kao implicitne i *date* sociološke kategorije unutar kojih se realiziraju društveni odnosi i procesi (Day&Thompson, 2004). Ernest Gellner, kao jedan od

najprominentnijih intelektualnih autoriteta u oblasti teoretiziranja nacionalizma, zauzima specifičnu poziciju. U ovome tekstu ne želim predstavljati cjelokupan Gellnerov opus koji se odnosi na istraživanje nacije i nacionalizma, nego samo one aspekte koji su neophodni za, s jedne strane, prikaz distinktivnosti njegove modernističke teorije u odnosu na druge modernističke teorije (kulturalne i ekonomske provenijencije), te, s druge strane, uvođenje u opći okvir razmatranja nacionalizma kao fenomena povezanog s artikuliranjem i konstruiranjem „ideje nacionalnosti“, nacionalnog identiteta, političkog legitimiteta te kontinuiteta ove međuovisnosti u periodu postindustrijskog, umreženog, globalnog i transnacionalno orijentiranog društvenog svijeta, odnosno u okviru onoga što imenujem sintagmom *imanentnog nacionalizma*. U tekstu stoga analiziram glavne karakteristike Gellnerovog mišljenja o nacionalizmu, kako bih u drugome dijelu ukazao na nužnost transformiranja i akomodiranja određenim savremenim konstelacijama unutar kojih nacionalizam ne samo da nema rudimentaran ili puko instrumentalan status, nego, naprotiv, figurira kao tip društvene konstrukcije i kontingencije koja je strukturalno ukotvljena u društvene i državne organizacije savremenog svijeta.

2.0 Nacija kao moderna konstrukcija i kao nacionalistički projekt

Misliti o Gellnerovoj teoriji nacionalizma znači pokušaj pozicioniranja njegovih koncepata u okviru društvene teorije koja nastoji razumjeti način organizacije i funkcioniranja modernih društvenih organizacija na temelju nacionalizma kao specifičnog projekta modernosti. Njegova teorija stoga funkcionira onako kako Giddens objašnjava smisao svake društvene teorije općenito; njen zadatak koincidira sa zadatkom društvenih znanosti generalno: „iluminiranje konkretnih procesa društvenog života“ (Giddens, 1984, xvii). Gellner svojom teorijom pokušava iluminirati strukturu i funkcionalnu organizaciju modernih nacija na temelju nacionalizma koji omogućuje konstrukciju nacije kao socio-političkog realiteta moderniteta.

„Nacionalizam je primarno politički princip, koji drži da politička i nacionalna komponenta trebaju biti kongruentnim.“ (Gellner, 1983, 1)

U odnosu na isticanje kulturalnih i ekonomskih komponenti kao bitnih faktora za konstruiranje nacije, Gellner je svoju teoriju nacionalizma zasnovao na strukturalnoj povezanosti nacionalnog iskustva svijesti i nacionalnog iskustva društvenih procesa s političkom komponentnom koja je nespojiva s karakterom predmodernog iskustva čovjeka. To znači kako se pitanje nacije, njenog karaktera i njenog objektiviranja unutar društveno konstruirane stvarnosti ne može izdvojiti u odnosu na pitanje političkog legitimiranja nacionaliteta. S druge strane, njegovo privilegiranje političkog u odnosu na kulturalnu i ekonomsku dimenziju ne znači ignoriranje ove dvije komponente, nego radije njihovu ovisnost i njihovu prepoznatljivost unutar prethodno konstituirajućeg političkog prostora i specifične povijesne, nacionalne i političke interferencije. Stoga Gellner neće negirati svojevršno egzistiranje nacija koje su postojale u formi starih nacija predmodernosti, niti će negirati političke strukture koje su egzistirale prije moderniteta. Ovaj autor govori o političkim strukturama agrarnog doba koje se uveliko razlikovalo po pitanju veličine i vrste te ih dijeli na „lokalne samovladajuće zajednice i velika carstva. S jedne strane, postoje gradovi-države, tribalni segmenti, seoske zajednice, etc, koji promiču svoje poslove...s druge strane, velike teritorije koje su kontrolirane od strane koncentracije sile iz jedne tačke. Veoma karakteristična politička forma je, naravno, ona koja spaja ove dva principa: centralni dominirajući autoritet koegzistira sa poluautonomnim lokalnim jedinicama.“ (Ibid., 13). Ali takva vrsta političke strukture ili takva vrsta političkog poretka prema Gellneru nije bila u stanju obezbijediti one kapacitete i one uvjete koji bi objektivirali pojavu nacija koje se politički legitimiraju tako da efikasno stapaju sve komponente društvene strukture u jednu jedinstvenu i strukturalno kompaktnu cjelinu. Drugim riječima, ti predmoderni politički i nacionalni fenomeni nisu omogućili spajanje „mača“ s „plugom“ i „knjigom“ koji predstavljaju metafore za političke, ekonomske i kulturalne komponente društvene strukture modernog svijeta, koje Weber prepoznaje u oblasti fenomena vrijednosti, interesa i moći koje analizira u sferi religije, ekonomije i politike kao trostrukih komponentni supremirajućeg pojma moderne kulture (Münch, 1994).

To znači slijedeće: Politički princip koji se pojavljuje kao efikasni organon za generiranje novog individualnog i kolektivnog iskustva koji reflektira transformiranje svih komponenti društvenog svijeta na način koji je neprepoznatljiv u epohi predmodernog čovjeka i njegovog svijeta jeste nacionalizam.

Ono što je ovdje bitno naglasiti jeste kako Gellner ne reflektira o nacionalizmu kao o „usudu povijesnog bitka“ nego kao o specifičnom obliku društvene kontingencije ili specifičnom socio-političkom „konačnom vokabularu“ koji je karakterističan za period progresivnih socio-političkih transformacija. To implicira najmanje jednu značajnu konstataciju; da nacionalizam nije mitski poimana tvorevina s primordijalnim i perenijalnim statusom, odnosno, da nije izraz predestiniranog ustrojstva čovjeka i njegovog svijeta koji trajno oblikuje njegovo iskustvo. On je vezan za ono što Durkheim naziva „organskom solidarnošću“, rastućom strukturalnom transformacijom društvenog poretka koja je izazvana procesima industrijalizacije i znanstveno-tehničkog razvoja. Analogno kulminaciji industrijalizacije i dovršetku „Svjetskog duha“ u industrijskom dobu i političkom poretku koji to doba reprezentira, nacionalizam prestaje biti stvar relevancije i, poput refleksija koje izvodi Hobsbawm, ne samo da nema karakter povijesnog vektora odsudnog za ozbiljne političke transformacije, nego uopće nema nikakvu specifičnu karakterizaciju za savremeni, postindustrijski svijet, niti je neki značajan pokretač povijesnog razvoja uopće.

Gellner je svoja reflektiranja o nacionalizmu kao nečemu što nema iracionalan i na instinktima zasnovan status pokazao u svojoj prvoj ozbiljnoj analizi ovog socio-političkog fenomena šesdesetih godina 20. stoljeća u eseju *Thought and Change* (1964) i zapravo se radi o prvom sistematskom pokušaju zasnivanja znanstvene studije o nacionalizmu koji se više ne iščitava u relacijama koje imaju samo primitivan, protumoderan i protuprosvjetiteljski karakter, nego, naprotiv, u onim relacijama koje su imanentno modernističke i povezane sa svim atributima modernog čovjeka i modernog iskustva svijeta.

Pitanje nacije se razmatra u onim relacijama koje su vidljive u dobu nacionalizma koji obezbjeđuje vezu između političkog legitimiranja nacije i njenog diseminiranja koji se ne iscrpljuje u kategorijama tribalističkog, polusegmentnog, segmentnog ili antičkog i medijavalno koncipiranog života unutar jedinica određenih kneževina, kraljevina i carstava. Da bi objasnio o čemu je riječ, Gellner propituje specifičan karakter personalnosti te njene veze sa društvenim poretkom. Riječ je o specifično sociološkom problemu i analizi relacija između osobe i društva, između dva tipa društvenih kauzaliteta, između strukturalno oblikovanih društvenih reprezentacija i individualnih djelovanja, aspiracija i ponašanja, odakle potiču sve problematizacije i svi prijevori većih socioloških teorija, kako onih klasičnih tako i savremenih.

Drugim riječima, Gellnerova sociološko-historijska analiza usmjerena je na problem integracije, na problem odnosa pojedinca prema društvu i modusa realiziranja integracije kroz različite elemente konsenzualnosti ili prisile. Njegovo efikasno ekspliciranje problema integracije dato je preko analize kulture. Dok period lovačko-sakupljačkih i agrarnih društvenih poredaka karakterizira oštra separacija između kulture plemstva i sveštenstva, te kulture nižih slojeva društva, period industrijalizacije i modernizacije karakterizira svojevrsna kulturna i društvena homogenizacija sa državom kao najvišom institucionalnom dimenzijom koja obezbjeđuje subjektiranje individua svim ovim komponentama, uz istovremeno konstruiranje modernog tipa individue, osobe-građanina koja afirmira svoje individualne intencije i svoje kolektivno članstvo. Kultura se ovdje prije svega promatra iz ugla jezika kao medija komunikacije i izraza zajedničkih reprezentacija koje su različite kod seljaka, kmetova i ostalih nižih slojeva stanovništva u odnosu na jezik, tradiciju, običajnost, poglede na svijet, te načine reprezentiranja stvarnosti i oblike komuniciranja među privilegiranijim i ekskluzivnijim slojevima sveštenstva, plemstva i bogate aristokratije. S tim u vezi Hastings i navodi kako govorni jezik pripada etnicitetu, a pisani naciji (Hastings, 2003, 29) želeći ukazati na činjenice kompleksne izgradnje nacionaliteta iz onoga što je stvar etniciteta i njegove ukotvljene usmene tradicije vernakularnog jezika i vernakularne kulture u odnosu na period masovnog opismenjavanja i standardiziranja jezika u doba nacionaliteta u kojem se gubi dihotomija sakralno-profanog ili privilegirane vs. pučki zasnovane kulture između kojih postoji kulturalni, ekonomski ili svakodnevni egzistencijalni rascjep. Takva vrsta rascjepa, prije svega zasnovanog na staleškoj i klasnoj osnovi, na privilegiranosti latinskog univerzalizma Zapada u odnosu na vernakularni jezik „svjetine“, (koja je u odnosu na sveštenstvo nepismena, a u odnosu na aristokratiju politički i staleški neprivelegirana, a u odnosu na obje desupstancijalizirana) biva eliminirana političkom i industrijskom revolucijom i idejom građanina, te procesom „tiskarnog kapitalizma“ (Anderson, 1991) koji se javlja kao njegov kulturalni apologon. Stoga i ne čudi što Hobsbawm govori da „rođendan političke ideje nacije i godina rođenja ove nove svijesti jeste 1789., godina Francuske revolucije (Hobsbawm, 1993).

Gellnerovo fokusiranje na specifične karakteristike industrijskog društva i njegove integrirajuće kapacitete tiču se njegove nakane da ukaže na političke pretpostavke zasnivanja takvog društvenog poretka koji bi tek preko doktrine nacionalizma obezbijedio integraciju individue s tim

poretkom te funkcioniranje svih komponenti tog perioda kao komponenti koje zadovoljavaju cjelinu, a ne pojedinačne, lokalne, parohijalne i *face-to-face* interagirajuće komponente ljudskog društva. On govori o pretpostavkama za puni koncept građanstva, za nešto što je način komunitarnog i moralnog oblikovanja identiteta (Tamir, 1992) putem obrazovnog sistema koji osigurava masovno opismenjavanje tog građanstva na temelju jezika koji je standardiziran i oblikovan na nacionalnom nivou unutar granica koji izražavaju granice nacije-države kao najvišeg aparata „institucionalne dimenzije moderniteta“ koji osigurava nadzor (Giddens, 1990) ili reprezentira monopol fizičke prinude (Weber) nad građanstvom putem skupa regulatornih mehanizama, juridičke, obrazovne, kulturne, ekonomske te sudske, korektivne, policijske i vojne prirode.

Nacionalizam stoga nije mitski data stvarnost, iskustvo predmodernog ili predpovijesnog svijeta, nego je tip političkog legitimiteta i političke stvarnosti koji se u periodu industrijalizacije i političkog koncepta građanstva praktički instrumentalizirao do razine koja efikasno vrši spajanje individualnog iskustva pojedinca i njegovog individualnog djelovanja, njegovih želja, njegovih aspiracija i načina ponašanja te njegove pripadnosti određenoj zajednici unutar koje djeluje kao određeni tip komunitarnog i moralnog identiteta (što je poseban predmet analize odnosa liberalizma i nacionalizma).

„Čovjek ne postaje nacionalistom iz sentimenta ili sentimentaliteta, atavističkog ili ne, dobro zasnovanog ili mitski utemeljenog: on postaje nacionalistom kroz pravu, objektivnu, praktičnu nužnost, koliko god nejasno prepoznatu.“ (Gellner, 1964, U: Smith & Hutchinson, 1994, 56)

To da ovaj teoretičar govori o masovnom opismenjavanju, standardiziranom obrazovnom sistemu i procesu tranzicije iz usmeno-etničkog u pismeno-nacionalno (da upotrijebim Hastingsovu terminologiju) izraz je njegove namjere da ukaže na specifičan simbolički i politički instrumentarij koji je osiguran u ambijentu državno-nacionalnog prostora *kojem naprosto trebaju građani kao nacionalisti koji afirmiraju i kontinuiraju ideje svoje nacije-države*. Stoga, odbacuju se ideje o jeziku i o kulturi kao nečemu što obezbjeđuje puku administrativnu efikasnost bez ukorijenjenosti u nacionalističkoj motivaciji i ideologiji kao kod neevropskih zemalja i njihovih intencija ka nacionalnom i političkom

suverenitetu (Neuberger, 1977, U: Smith & Hutchinson, 1994, 234). To da se jezik javlja kao izraz administrativno-tehničke i birokratske homogenizacije društva samo je produkt dodatne instrumentalno-tehničke djelatnosti (čime se, naravno intenzivira i ekstendira efikasnost nacionalizma) ali njegova, uvjetno rečeno, normativna razina je strukturalno nacionalistički konfigurirana i povezana s intencijama nacionalizma da kreira politički poredak s građaninom kao centralnom nacionalnom jedinicom tog modernog poretka.

U modernitetu se stoga država javlja kao politički izraz nacionalnog legitimiteta unutar kojeg figuriraju svi oblici individualnih i kolektivnih iskustava i „društvenih praksi“.

3.0 Modusi objektivacije (*visoka kultura* i fenomen oblikovanja nacionalističke svijesti)

Gellnerova sintagma „visoke kulture“ referira na povijesnu dijahroniju individualne i kolektivne svijesti koja u konačnom svoj nacionalni momenat zadobija u periodu industrijskog društva unutar kojeg kulturalne transformacije mogu imati svoj bitan karakter tek preko državne legitimacije, odnosno tek preko povijesne isposredovanosti specifičnih vrijednosti i njene političko-institucionalne afirmacije. „Visoka kultura“ je sublimna forma društvenog identiteta; ona je planski generirana i nije prepuštena igri spontaniteta; ona nije divlja i samonikla, i nije „bez svjesnog dizajniranja, supervizije, nadzora ili specijalne ishrane“ (Gellner, 1983, 50). Ona je determinativan oblik socio-kulturnog poretka i socio-političkog poretka, s tim što odlučujući momenat u njenom smislu igra nacionalizam modernog doba u kojem „visoka kultura“ nije samo reprezentacija privilegiranog sveštenstva, nije izraz nečega sakralizovanog ili nekog misterioznog iskustva svijeta koji se objektivira u fenomenalnom svijetu preko državne vlasti i njenih instrumenata prisile (onda kada ta „visoka kultura“ državni aparat afirmira i proklamira).

S industrijskom, političkom, znanstvenom, ali i mentalnom transformacijom društva, „visoka kultura“ mijenja svoj ekskluzivan karakter u pravcu njenog utjecaja na sve pripadnike određenog društvenog/državnog poretka, a da bi to realizirala njoj je potreban efikasan politički aparat i politička legitimacija kao reprezentacija nacije-države i njenih samoodređujućih interesa i ciljeva. Nasuprot religijskih doktrina i teokratske strukture društva, novi oblik „kolektivne svijesti“ i dalje

zadržava nešto od svoje predmodernog oblikovane sakralnosti. Durkheimova refleksija o „kultu individualnog“ (Dirkem, 1972) kao sakralizovanog oblika modernosti koji igra onu ulogu koja je u predmodernom dobu bila rezervirana za religiju, sada se kod Gellnera pokazuje kao kult kulture prema kojoj pojedinac kao građanin ima specifičan odnos. Ona je data kroz specifičnost obrazovanja, opismenjevanja, masovnog jezičkog posredovanja i komuniciranja, etabliranjem zakona kao pisanih oblika dispozicija i sankcija koje se odnose na sve pripadnike određene zajednice, kroz pojavu štampe, specijaliziranih institucija za obrazovanje službenika i drugih kadrova neophodnih za funkcioniranje društvenog i političkog poretka moderniteta. „Visoka kultura“ više ne figurira kao stvar odabranih pojedinaca i njihovih privilegiranih statusa, nego djeluje kao moć za homogeniziranje kulture koja je nekoć bivala rascijepljena na ono što je bilo svetost religijskog teksta ili plemićko-aristokratskog načina ponašanja i komuniciranja među *odabranima*, u odnosu na totalno različit svijet i način oblikovanja iskustva, mišljenja, ponašanja u svakodnevnicu običnog puka („svjetine“). Intencija „visoke kulture“ i nacionalizma koji se sada politički legitimira jeste da ova socio-politička transformacija zadobija svoje krajnje značenje, te da u konačnom bude racionalno isposredovana aktivnost koja zadobija svoj sveobuhvatajući i masovan smisao. Ta sveobuhvatnost ili sveobuhvatajuće isposredovanje društvenom zbiljom ovdje znači zapravo dovršenje nacionalističkog projekta u onom smislu u kojem se društvena zbilja u svim svojim segmentima iščitava preko ideologije nacionalizma i u smislu percipiranja tako konstruirane zbilje kao normalnim i neupitnim stanjem stvari.

„Od kasnog 18. stoljeća, počevši sa nacionalnim obrazovnim projektom La Chalotaisa i Abbé Gregoira, reformi Josepha II Austrijskog, te još indirektnije, rast akademija, galerija, muzeja i univerziteta podstrekavanih od strane Pruske, Engleske, Francuske, Španije i drugih država, uvidamo države koje usvajaju edukatorsku ulogu vis-a-vis srednjih klasa, tražeći sredstva standardizirane i patriotske kulture da oblikuje predano i politički svjesno građanstvo. Ono je najočitije tokom Francuske revolucije, kada je država sponzorirala svetkovine, povorke, okupljanja, muziku, pozorište, umjetničke i arhitektonske projekte, zarad slavljenja la patrie, slobode i jednakosti.“ (Smith, 1986, 133-134)

Nacionalizam kao „metod podučavanja ispravnoj određenosti volje“ (Kedourie, 1993, 76) uzima kapacitete i tradiciju kultiviranja „visoke

kulture“ i njene obrazovne komponente u kojima svi ljudi, svi građani modernog političkog poretka postaju službenici tog poretka; više nema privilegiranih službenika religije ili državnog aparata koji funkcionira kao medijum između *populusa* i vladara, nego postoji niz strukturalno i funkcionalno izdiferenciranih djelatnosti u kojima obrazovanje postaje političkim i kulturalnim imperativom u ime nacije kao reprezentacije „komunitarnog“ i „moralnog“ identiteta građanstva.

3.1 „Visoka kultura“, nacionalizam i *state-building*

Zašto Gellner insistira na konceptu „visoke kulture“ i kako se isti uklapa u priču o nacionalizmu kao formi *političke* legitimacije? Čini se, *prima facie*, kako Gellner favorizira kulturne kategorije smatrajući ih dovoljnim za ekspliciranje industrijskog društva, tj. funkcioniranje industrijskog društva se osigurava preko serija kulturnih obrazaca koji impostiraju simbolički poredak društvene stvarnosti i čine tu društvenu stvarnost distinktivnom, sa specifičnim kulturnim elementima koji uz materijalne pretpostavke zaokružuju funkcionalnu autonomnost društva. Međutim, takva interpretacija bila bi familijarna s Weberovim konceptom etničke zajednice koja reprezentira sublimaciju određenih karakterizacija sa „subjektivnom vjerom“ u distinktivitet i autentičnost koja se kontinuirano na određenoj prostorno-vremenskoj povijesnoj dijahroniji. To sublimiranje se realizira preko niza praktičnih operacija i intendiranih djelovanja koja svjesno selektiraju određene tipove poželjnih i korespondirajućih elemenata etničnosti uz istovremeno eliminiranje onih elemenata koji se pokazuju neprikladnim i inkompatibilnim za kontinuiranje etničke društvene stvarnosti (Weber, 1978, I). Ono što odlučno razlikuje ovaj tip karakteriziranja i ekspliciranja društvene stvarnosti od Gellnerovog jeste njegovo naglašavanje političkog u formi državo-konstituirajućeg elementa preko kojeg kulturalno dobija svoj socio-kulturni i socio-politički kontinuitet i legitimitet. Političko ovdje nije puki skup političkih praksi i strategija koje selektiraju poželjno-korespondirajuće od nepoželjno-nekorespondirajućeg spram etničkog identiteta; političko ovdje zadobija svoju punu legitimaciju preko niza modernih institucionaliziranih konstrukcija koje su neviđene u periodu predmoderniteta i unutar kojeg se na najspecifičniji način sintetiziraju crte nacionalnog, nacionalističkog industrijskog društva i moderne države. U tome treba iščitavati teorije koje nam nudi Anthony D. Smith; kako etnija predstavlja

specifičan tip socio-kulturne zajednice koja sa svim svojim svojstvima (i subjektivnim i objektivnim) ne posjeduje karakter nacije kao moderne socio-političke zajednice, s tim što Smith ovdje vidi kontinuitet u onom smislu u kojem etničke pretpostavke imaju fundamentalan i određujući odnos prema nacionalnim konstitucijama. Drugim riječima, etnicitet postaje političkim i omogućava razvoj nacionalizma kada karakteristike etničkog identiteta i granice tog identiteta nisu samo prisutne zarad osjećaja vlastitosti. Stoga nije slučajno što geografija dostiže status akademske discipline paralelno s procesom izgradnje nacija i isticanja značaja teritorija za konstrukciju nacionalnog distinktiviteta i nacionalne države.¹ S druge strane, zajednička crta Weberovog i Gellnerovog promišljanja kulturnih kategorija u formi etničkih zajednica i u formi bilo kojeg drugog tipa zajednice koja kultivira osjećaj pripadnosti, specifičnog karaktera, osjećaja lojalnosti, dužnosti i distinktivnosti (kako intrinzičke tako i one izvanjske u formi teritorijalnosti) jeste ta što one svoju objektivnu zasnovanost kreiraju iz takvih postavki koje ne moraju nužno korespondirati s objektivnom stvarnošću u formi historijski ustanovljenih činjenica. Na isti način na koji mit o pretku ili porijeklu figurira s one strane njegove stvarne ili imaginarne zasnovanosti, tako i kod Gellnera kulturna zasnovanost zajednice –u eri nacionalizma, jeste stvar invencije, jer je nacionalizam odrediv preko kulture, preciznije rečeno, preko „visoke kulture“ koja se više ne reducira na privilegirani elitistički dio u odnosu na one koji pripadaju narodnoj masi. Ta invencija znači da je „nacionalizam onaj koji je proizveo naciju, a ne obrnuto. S priznanjem, nacionalizam koristi preegzistirajuće, historijski naslijeđene proliferacije kulture ili kulturalnog bogatstva, premda ih koristi veoma selektivno, te ih veoma često transformira radikalno.“ (Gellner, 1983, 55). Dakle, ono što Weber ističe u analizi *Odnosa u etničkim zajednicama* Gellner usvaja kod svoje analize i interpretacije nacionalizma; proces selekcije je nezao-bilazan faktor u profiliranju i kontinuiranju određenog društvenog poretka. Međutim, ono što je ovdje bitno tiče se sposobnosti društvenog poretka da u epohi industrijalizacije zadobije novi socio-politički status. Taj status je objektiviran preko „visoke kulture“ koja zadobija novo značenje. Dok agrarno doba karakterizira „visoka kultura“ privilegirane manjine strogo

¹ Geografija nije stvar geografa i ona se od 18. stoljeća neraskidivo povezuje, eksploatira i razvija s instrumentalnim pozicijama u sferi socio-političke (nacionalne) djelatnosti u smislu kreiranja, intenziviranja i diseminiranja geografskog razumijevanja, mapiranja granica i kultiviranja osjećaja nacionalnog identiteta unutar tih granica. Cf. Harvey, D. (2001): *Spaces of Capital. Towards a Critical Geography*. New York: Routledge.

odvojene od „folk-kulture“ prema kojoj imaju superordinirajući karakter, u dobu industrijskog društva „visoka kultura“ više nije odraz takvih relacija niti je u imanentnoj vezi s „vjerom i crkvom. Njeno održanje čini se da zahtijeva resurse države koekstenzivne sa društvom“ (ibid., 141).

Tu se nalazi ključno mjesto određivanja veze između „visoke kulture“, nacionalizma i izgradnje države. Država nije država agrarnog doba u kojoj egzistira niz različitih etno-političkih poredaka koji na kognitivnoj, jezičkoj, teritorijalnoj, materijalnoj razni figurira na dihotomiji „visoke kulture“ privilegirane manjine nasuprot *folk-kulture* pučke većine. Država u industrijskom dobu figurira kao institucionalna forma djelovanja koja obezbjeđuje mrežu političkih, ekonomskih i društvenih angažmana u ime afirmiranja, funkcioniranja i kontinuiranja totalizirajućeg i homogenizirajućeg karaktera visoke kulture. Država je „protektor, ne vjere, nego kulture“ (ibid., 110).

Nacionalizam se pokazuje kao tip političke legitimacije koji za svoj cilj ima sintezu kulturnog i političkog entiteta u eri industrijalizacije; izgradnja države predstavlja strukturalno oblikovanje socio-političkog i socio-kulturnog poretka unutar kojeg građani figuriraju kao internalizirajuće i socijalizirajuće jedinice „visoke kulture“ koja sve raznolikosti identificira i samjerava spram principa nacionaliteta (koji svoje reproduciranje i perpetuiranje ostvaruje preko svih onih karakteristika na osnovu kojih prepoznajemo evropsku modernost).

Stoga Mouzelis i smatra da je efikasno i prikladnije razumijevanje Gellnerove teorije nacija i nacionalizma ukoliko se umjesto njegove koncepcije industrijalizacije prihvati koncept modernosti jer je tako „lakše identificirati mehanizme koji neteleološki povezuju strukturalne uvjete modernosti sa razvojem nacionalizma“ (Mouzelis, 2007, U: Malešević, Haugaard (eds.), 2007, 125). Modernost kao specifičan način društvenog, kulturnog, ekonomskog i političkog organiziranja nastalog nakon industrijske i političke revolucije u zapadnoj Evropi karakterističan je po sposobnosti države da svoju institucionalnu organiziranost ekstendira ne više na predmodernistički zasnovanoj diferencijaciji koja je orijentirana ka vrhu, nego kapacitetima da svoje interese, resurse, nadzor i sve svoje simboličke i materijalne karakteristike efektivno prakticira i distribuira ka semiperifernim i perifernim dijelovima svoje teritorije², čime Mouzelis

² Mouzelis izdvaja četiri moguća modela ove diferencijacije: a) prodor države u periferiju (*top-down* diferencijacija) kao tip klasičnog nacionalizma koji odlikuje većinu kapitalističkih nacionalnih država; b) visoka diferencijacija uz nisku prodornost (primjer švicarskog konfederativnog nacionalizma sa „stabilnom artikulacijom tri identiteta:

objašnjava Gellnerovo prikladno ekspliciranje države i njene političke aparature koja u odnosu na tržište i ekonomsku aparaturu reprezentira razvoj i međuzavisnost modernosti i nacionalizma.

„Ovo nije iznenađujuće uzmemo li u obzir da je, nasuprot Marxu, država, prije nego li ekspanzija tržišta ta koja je konstituirala glavnu motornu silu modernizacije. Doista, uzimajući relativno kasan razvoj i dominaciju industrijskog kapitalizma (sredina i kraj 19. stoljeća), međudržavne geopolitičke borbe su te koje su odgovorne za propast ‘segmentnog lokalizma’ i dubinskog prodora države ka periferiji.“ (ibid., 127)

4.0 Savremeni karakter nacionalizma kao negacija njegovog kraja

Pojednostavljena interpretacija savremenog društvenog svijeta kao supstitucija nacionalnog transnacionalnim oblicima iskustva i identiteta ignorira složenost i polivalentnost same naravi ove savremenosti. Kao što je nemoguće u implicitnom smislu operirati dihotomijskom logikom građanskog nasuprot etničkog nacionalizma, ili metafizičkim inverzijama etničkih identiteta s nacionalnim identitetima, tako treba biti oprezan i pri novoj vrsti društvene metafizike koja privilegira i afirmira status transnacionalnih identiteta u odnosu na nacionalne identitete, govoreći u prilog tezi o transcendiranju nacija u korist savremenih transnacionalnih zajednica i transnacionalnih formi društvenosti. To, s druge strane, ne znači da se nacija i nacionalizam promatraju kao društveno i politički intaktne formacije koje imaju stalan, nepromjenljiv i fiksni karakter. Pitanje koje se ovdje postavlja jeste: da li nacionalizam kao ideologija nacije isprpljuje svoj smisao u epohi modernosti, u svijetu kojeg opisuje Gellner efikasnim i instrumentalnim komponentama „visoke kulture“ i onoga što ona implicira? Da li nacionalizam gubi svoju

---

nacionalni, regionalni i kantonalni; c) visoka državna prodornost uz nisku diferencijaciju (niska diferencijacija između religijske, obrazovne, pravne, političke uloge društvenog/državnog poretka – primjer Irana ili Saudijske Arabije); d) slaba državna prodornost i slaba diferencijacija u kojem nacionalizam ne operira dalje od glavnog grada u odnosu na periferiju koja je organizirana oko tribalno/segmentne organizacije društva – primjer nekoliko afričkih država. Cf. Mouzelis, N. ‘Nationalism: restructuring Gellner’s theory’. U: S. Malešević, M. Haugaard (eds.) (2007): Ernest Gellner & Contemporary Social Thought. Cambridge: Cambridge University Press, 134.

upotrebnu vrijednost i biva ishaban po okončanju procesa izgradnje modernih nacionalnih država?

U savremenim društvenim konstelacijama problem „visoke kulture“ zadobija značenje koje ne zadovoljava određene principe koji su figurirali u periodu industrijalizacije i razvoja modernih nacionalnih država Zapada. Status „visoke kulture“ kod Gellnera je predimenzioniran kada se promatra iz ugla intencija ka njenom hegemonijskom karakteru i njenoj funkciji „kolektivne svijesti“; za Gellnera je ona način sveopćeg mobiliziranja, sublimiranja i animiranja članova nacije koji putem države intenziviraju i obezbjeđuju svoj nacionalni status. Ona igra istu funkciju koju je imala u predmodernosti; ona posjeduje određen sakralni karakter s preokretom ka nacionalizmu kao sekulariziranoj verziji koja amalgamira kulturno i političko u jednu koherentnu cjelinu. Promatrajući ovaj fenomen iz savremenog ugla, problem sa Gellnerovim konceptom „visoke kulture“ je u tome što ne objašnjava mnogostrukost društvenih relacija i procesa u kojima odnos visoka vs. niža kultura nije tako jednostavan. Od kritičkih opaski na Gellnerov rad (npr. Özkirimli, 2000; 2010) za istraživanje nacionalizma u ovom tekstu je daleko najvažnija analiza „visoke kulture“ kao jedinice „otjelovljenja moći“, te mogućnost da niže kulture transformativnim sposobnostima dostignu status „visokih kultura“ u epohi industrijalizma i modernizma (Smith, 1998, 38). Kako se to realizira i da li je relacija između personalnih identiteta savremenih društvenih organizacija prema „visokoj kulturi“ zaista tako operabilna i efikasna? S druge strane, obrazovanje individua spram elemenata visoke kulture nije u stanju da objasni „intenzivnu predanost i strast za nacijom što karakterizira toliko mnogo ljudi u svim dijelovima svijeta.“ (ibid., 39).

Po Maleševiću, Gellnerov koncept „visoke kulture“ kao nečega spram čega se samjerava građanstvo (unutar državnog sistema kojeg nacionalizam koristi kako bi karakteristike te kulture zadržao) predstavlja spoj svakodnevne kulture i njenog autoritarnog suparnika. To znači da u etabliranim državama (tamo gdje je proces formiranja nacija i njenog kongruiranja sa državom dovršen) ove alternativne svakodnevne kulture i životni stilovi figuriraju kao alternativa dominirajućem/totalizirajućem nacionalnom identitetu:

„U britanskom kontekstu, jedan takav alternativni projekt uključuje svetkovine paganskim boginjama, poštivanje stabla, ritualne opservacije druitskih obreda, posjete paganskim mjestima poput Stonehengea u cilju prenošenja ‘duha predkršćanske Britanije’ u

suprotnosti ka zvaničnim kršćanskim i preracionalističkim konstrukcijama nacionalnog identiteta.“ (Malešević, 2006, 149)

S druge strane, karakter „visoke kulture“ dosta je zamagljeniji kada se dovede u vezu s onim tipovima kolektiviteta koji imaju zajedničke kulturalne karakteristike unutar određenog teritorija s određenim intencijama ka političkoj autonomiji i subjektivitetu mimo države kojoj su subjektirani. Guibernau govori o „nacijama-bez-država“ kao tipu društvenih entiteta kojima je posebno stalo do zadržavanja i očuvanja vlastite kulture u odnosu na dominirajući utjecaj visoke kulture, ili do sposobnosti da se transformiraju i zadobiju status visoke kulture ako već, gelnerovski rečeno, u eri industrijalizacije (u ovom slučaju modernizacije i intenzivirane modernizacije) samo tako organizirane i akomodirane kulture imaju povijesnu šansu. U odnosu na karakter „inventiranih tradicija“ i status „visoke kulture“ isposredovane državnim i sistemskim koordiniranjem i kontinuiranjem u skladu s nacionalističkim tendencijama, „visoka kultura“ nužno mora referirati na prethodnu tradiciju ukoliko želi da preraste iz elitnog u masovni modus kreiranja nacionalnog identiteta. Stoga se „zadatak intelektualaca sastoji u kreiranju ovih novih elemenata (inventiranja-V.M.) i njihovog povezivanja s folk-kulturom, zadatak koji je iznimno kompliciran i zahtijeva, prema Gellneru, potporu države.“ (Guibernau, 1999, 101). Guibernauova smatra da u slučaju nacija-bez-država formula koju nudi Gellner nije kategorična, s obzirom da postoje „alternativni politički aranžmani koji mogu biti zadovoljavajućim ukoliko dostignu dovoljan stepen autonomije, te ukoliko su utemeljeni na prihvatanju nacionalnog prava za samoodređenjem.“ (ibid., 102). Međutim, iako ova teoretičarka govori o obrazovnom sistemu i medijima kao o dva ključna mehanizma neophodna za održavanje specifičnih nacionalnih manjinskih kultura, te ulogu intelektualaca koji pored borbe za jednak status visoke i niskih kultura trebaju da afirmiraju „slobodnu evoluciju nacionalne manjine“ (ibid., 103) nejasno je na koji način ove alternative mogu parirati institucionalnim obrascima države i nacijama koje su dostigle stepen kongruentnosti sa državom u onom smislu u kojem to govori Gellner.

Gellnerov koncept visoke kulture predstavlja samo jedan aspekt mnogodimenzionalnog nacrtu nacionalizma kao ideologije i diskurzivne tvorevine koja perpetuira nacionalitet i njegov institucionalni karakter. Kulturna dimenzija moderniteta predstavlja efikasan sistem mentalne konstrukcije koja reproducira, diseminira i kontinuiru „zajedničke

reprezentacije“, karakteriziranja „kolektivne svijesti“ na nivou personaliteta (u socio-psihologijskom smislu) kao članova nacionalne zajednice. Ova dimenzija je modernistička (i time nije svodiva na elemente ili na sistem kulturnog reprezentiranja u tribalnim društvima) jer se institucionalizira i diferencira na niz funkcionalno efikasnih sub-sistema koji su subjektirani državom kao najinstitucionaliziranijom formom društvene činjenice. Drugim riječima, kulturna dimenzija ne može egzistirati (ili nije izraz moderniteta) bez njenog odraza u državi.

Ono što smatram bitnim jeste da kritika u formi isticanja alternativnih kulturalnih modela i stilova života na način o kojem govori Malešević (Malešević, 2006) ne umanjuje utjecaj Gellnerovog argumenta o visokoj kulturi, čak ni ondje gdje je riječ o već etabliranim sociološkim realitetima u kojima korespondira nacionalno s političkim, tj. kulturalno s političkim. Tu nije riječ samo o odnosu između visoke kulture (koja je ispunila svoju funkciju na način da je totalizirala i homogenizirala ono što je u predmodernizmu bilo isfragmentirano i svodivo na efektivne odnose unutar malih lokaliteta i *face-to-face* interakcija) nasuprot alterativnim načinima samopotvrđivanja personalnog sopstva i njihovih kolektivnih manifestacija. Za sada je bitno naglasiti kako Gellnerov koncept „visoke kulture“ prije svega omogućava razumijevanje priče o konstrukciji nacionalnog identiteta koje je neodvojivo od priče o diskurzivnom karakteru nacionalizma koji separira društveni svijet na „nas“ i na „njih“, višeći „homogeniziranje“, „naturaliziranje“ i „operiranje kroz institucije“ koje su reprezentirane državom (Özkirimli, 2005, 32-33). Mislim da se u ovom smislu ne umanjuje niti prisustvo alternativnih kulturnih konstrukcija i njihovog značaja niti se umanjuje prisustvo i značaj „visoke kulture“. Društveni život je ispunjen polidimenzionalnim značenjima i mnoštvom međusobno koegzistirajućih društvenih varijabli koje imaju temporalan i interpersonalan karakter. Unutar tih interpersonalnih konstrukcija i njihovih objektivacija treba tražiti značaj i smisao alternativnih materijalnih i simboličkih konstrukcija kao onih koji imaju karakter opozicionog dominirajućem diskursu visoke kulture. To je i smisao *javne kulture* koja nije striktno nacionalno determinirana, ali ne treba zanemariti ni činjenicu kako je jedan od ključnih elemenata nacije standardizirana javna kultura. Teza koja se ovdje inicira jeste da ove varijable (koje imaju konstantniji karakter) nisu koincidentne, kao što to tvrdi Gellner, nego svojim transformacijama, rekurencijama i adaptacijama uspijevaju da sebe kontinuiraju ne samo s već klasičnim etabliranjima nacija-država (tamo gdje je proces izgradnje države na temelju naciona-

liteta završen), nego i generalno u epohi postmodernizma, postindustrializma, transnacionalnosti, etc. Pri tome se ovdje ne misli samo o nacionalizmu koji posjeduje intenzitet nasilnosti i eksterminizma u sferi identitarnih relacija koje se često radikaliziraju (druga osa nacionalizma–nacionalizam kao oblik rigidne identitarnosti koji ne podnosi priču o *stranom* kao dijelu njegove vlastitosti [Benslama] nego ga teži eliminirati ili koji radikalizira odnose između Ja i Ne-Ja, mene i Drugog institucionalnim diskriminiranjima, političkim, kulturnim, ekonomskim i povijesnim desubjektiviranjima te politikama etničkog čišćenja, eksterminacijama razne vrste, genocidima, holokaustima, etc.). Riječ je o nacionalizmu kao tipu društvene činjenice i društvenog djelovanja koji funkcionira na manifestnoj i latentnoj razini društvenih organizacija savremenog svijeta (svijeta nakon „prve modernosti“) i to na način funkcioniranja podjednako utjecajnim kako na razini personalnog iskustva tako i na razini kolektiviteta.

Intenzitet i kontinuitet nacionalnog diskursa u eri savremenog svijeta (postmodernog, postindustrijskog i globalnog) nije samo političko-instrumentalnog karaktera, nego je daleko sublimiraniji i u tome i leži njegova efikasnost i njegova rekurentnost. Ta sublimiranja nisu iscrpljena samo na razini iskustva nacije-države i već etabliranog državnog sistema unutar kojeg „visoka kultura“ vrši ono što je smisao diskurzivnog karaktera nacionalizma (Calhoun, 1997; Brubaker, 2004; Özkirimli, 2005) i što omogućuje govor o „naciji kao naraciji“ i „kulturnoj reprezentaciji“ (Bhabha).

„Gellner pogrešno pretpostavlja da je mač jedina moguća osnova moći. Rekao bih kako je izmještanje mača (prinudna moć) bilo moguće nastajanjem novih formi društvene moći koje su bile izrazito efektivne. Ova društvena moć nije bazirana na nasilju, nego je derivirana iz novih formi internaliziranih i strukturalnih prinuda mogućih na osnovu društvene i kognitivne transformacije ljudskog djelovanja koje su zauzele mjesto sa dolaskom moderniteta.“ (Haugaard, 2007. U: Malešević, Haugaard (eds.), 2007, 75)

U tom smislu, specifičan karakter „visoke kulture“ nije samo u striktnoj, direktno-normativnoj i institucionalno zasnovanoj primjeni prinude i političke moći zagwarantirane državnim intervencionizmom i državnom isposredovanošću, nego je i u njenoj sublimnoj verziji koja predstavlja sofisticiraniji izraz ove institucionalne zasnovanosti u fuko-

ovskom smislu razumijevanja moći i ideologije kojeg supstituiraju društveno konstruirani diskursi. Pri tome moć nije samo odnos prema Drugome kao izvanjskom, nego je izraz oblikovanja nacionalne svijesti i nacionalnog karaktera među pripadnicima istog kulturnog, političkog, teritorijalnog i geopolitičkog miljea. Možda jedan od razloga umanjenog osjećaja za sociološko anticipiranje nacionalističkog diskursa kod Gellnera leži u činjenici što industrijalizaciju i sve faktore koji se uz nju vezuju presupstancijalistički vezuje za nacionalizam, a s tim u vezi i sam status individualnih i kolektivnih identiteta koji figuriraju unutar takvog društvenog ambijenta i takvih društvenih aranžmana, a koji su dominantno ekonomskog-proizvodnog karaktera. Njegovo anticipiranje i prognozi-ranje slabljenja nacionalizma u kasnoj modernosti po Maleševiću je „izvedeno iz dvije pogrešne premise: 1) da je moderno ljudsko biće uglavnom *Homo economicus*, izričito motivirano i zadovoljeno maksimiziranj u cilja, 2) da ideologija igra malu ili nikakvu ulogu u naprednom modernitetu.“ (Malešević, 2007. U: Malešević, Haugaard (eds.), 2007, 154).

Modernost kao takva nije svodiva na isključivo dominirajući karakter „visoke kulture“, te je logično zaključiti (u skladu s realnim konstelacijama društvene stvarnosti) kako *javna kultura* prikladnije i objektivnije reprezentira moderni društveni poredak. Naravno, ovakav se zaključak može prihvatiti samo ako se pod visokom kulturom promatra privilegirani i na državnom principu etablirani sistem simboličkih vrijednosti koji su odsudni za konstrukciju materijalne i socio-političke društvene stvarnosti.

„(...) stvarna visoka kultura sama po sebi igra mali ili nikakav udio u svakodnevnom životu većine ljudi. Autoritaran sloj je statičan simbol kolektivnog prestiža koji rijetko kada nađe svoj živi izraz u dnevnim aktivnostima velike većine onih koji se nominalno identificiraju sa njom. Koliko nacionalno osviještenih Nijemaca zna ili je ikada čitalo *Nibelungenlied*, tu ‘njemačku Ilijadu’? Koliko Indijaca je srodno sa sadržajem Mahabharate ili Ramayane? Koliko Japanaca čita patriotsku haiku poeziju? Koliko Holanđana može prepoznati, a kamoli analizirati značenja slika Hieronymusa Boscha? Ipak većina njih će ponosno tvrditi da su svi ovi produkti visoke kulture jedinstveno i suštinski ‘naši’.“ (Ibid., 161)

Ipak, ono što smatram važnim i što je u ovom kontekstu potrebno reći jeste da koncept visoke kulture nije samo koncept neposrednog i

svakodnevnog djelovanja na pripadnike date zajednice. Ona figurira i na latentnoj razini koja je neprimjetna i koja uvjetuje vidljive manifestacije nacionalnog diskursa unutar zajednice onih koji ne moraju svakodnevno biti stimulirani određenom nacionalnom reprezentacijom. Ona naprotiv može biti veoma operativna i efikasna i u toku „hladnog nacionalizma“ koji indirektno oblikuje kolektivnu svijest jedne nacionalne grupe na način na koji je o tome govorio Billig (1995). U tome i leži specifičnost visoke kulture; ona djeluje i onda kada figurira *in absentio*, te većina pripadnika, bar na normativnoj razini, vrši određen stepen identifikacije s onim što je vrijednosna kategorija kulturnog identiteta u obliku visoke kulture o kojoj govori Gellner. S druge strane, visoka kultura ne mora sebe konstantno valorizirati i revalorizirati unutar zajednica gdje su inteligencija i političko-interesne grupe realizirale amalgamaciju nacionalnog s političkim, odnosno tamo gdje su te društvene grupe operirale, manipulirale, generirale i distribuirale elemente visoke kulture kako bi nacionalistički diskurs zadobio masovan i zdravo-za-gotovo konstruiran karakter.

Ono što u konačnome predlažem jeste potreba razumijevanja Gellnerovih instrumenata u eksplikaciji nacionalizma i moderniteta (među kojima visoka kultura ima ogroman značaj) kao komponenti koje se inkorporiraju u strukturu *imanentnog nacionalizma* koji ima efektivan i kontinuirajući utjecaj u eri savremenosti. Nasuprot visokoj kulturi kao operativnoj mašineriji industrijalizma (koja nakon ispunjenja svog smisla više nema upotrebne vrijednosti), možemo govoriti o logici *imanentnog nacionalizma* koji traje i danas i koji svoju normativnu i operabilnu dimenziju afirmira ne samo u relativno jednostavnim formama homogenih nacionalnih zajednica i nacionalnih država, nego i tamo gdje je riječ o pluralno organiziranim zajednicama, zajednicama liberalne demokratije, unutar polinacionalnih zajednica i savremenih formi personalnih i kolektivnih identiteta. Zahvaljujući toj činjenici, nacionalizam nije iscrpljen u okviru formi društvene organizacije o kojima govori Gellner, niti on ima puko instrumentalan karakter. Stoga više ne možemo govoriti o pukoj dihotomiji na relaciji nacija-nacionalizam-industrijalizam *versus* transnacionalizam-postmodernizam. Riječ je o daleko kompliciranijim fenomenima i relacijama koje idu u prilog tezi o transnacionalitetu kao tipu identiteta koji ne može sebe transcendirati u odnosu na ono što su nacionalne determinante te kako govor o pluralnim, dijaloškim i nerigidnim tipovima identiteta savremenog svijeta predstavljaju predimenzionirane i prilično isforsirane forme personalnih i kolektivnih identiteta koji

na povijesnoj razni svakodnevnog iskustva bivaju isposredovane nacionalnim, tj. nacionalističkim iskustvom. Drugim riječima, *imanentni nacionalizam* figurira kao forma političke i kulturalne konstrukcije koji određuje ne samo strukturalnu i funkcionalnu organizaciju društava i država modernosti, nego određuje stvarnost savremenih društava, uključujući i tipove polinacionalnih zajednica ili supranacionalnih tvorevina poput Evropske unije ili nekih budućih polinacionalnih unija. U tom kontekstu, immanentni nacionalizam u stanju je kontinuirati ideju „visoke kulture“ koja ne okončava svoj povijesni bitak s epohom industrijalizma i modernizma generalno, nego sasvim izvjesno traje i danas. To ne znači njeno privilegiranje i favoriziranje, posebno ne neku vrstu njene naturalizacije, nego promatranje istoga kao forme društvene konstrukcije i kontingencije koja vremenski traje jako dugo i čiji se kraj za sada još uvijek ne nazire.

5.0 Zaključak

Refleksije o nacionalizmu kao modernom projektu koji je u savremenoj društvenoj stvarnosti upotrebljiv samo na nivou homogenih nacionalnih država i koji je implicitno violentan, retrogradan, te tradicionalistički i konzervativistički nespojiv s liberalnim i demokratskim načelima transnacionaliteta zvuče primamljivim metodom za konačni raskid s „Frankensteinovim čudovištem“ (Hecher, 2000). Visoka kultura modernizma kontinuirala se u fenomenu i projektu imanentnog nacionalizma današnjice internaliziranjem sadržaja nacionalizma kao ideologije nacije od strane njenih individualnih aktera s one strane njihovog individualnog izbora i odluke. Njegova rekurentnost leži u njegovoj akomodativnoj i samotranscendirajućoj sposobnosti koja ide u prilog tezi kako tu nije riječ o rigidnom i statičnom fenomenu (Calhoun, 2007). Imanentni nacionalizam ukazuje na činjenicu kako u doktrinarnom smislu (ne nužno u smislu empirijske i konativne svjesnosti, tj. faktičke odluke da se bude nacionalistom) ideja nacije egzistira i na nivou globalnih odnosa koji u krajnjem obliku na simboličkoj razini mogu biti promatrani i izvan relacija koje su u klasičnom smislu stvar nacije (barem u slučaju moćnih nacionalnih i multinacionalnih država). Jedan takav slučaj, nimalo bezazlen, odnosi se na povijesno slijetanje Apolla 11 na Mjesec kao kuriozitetan spoj globalnog i nacionalnog, posebno s obzirom na simbolički karakter zastave SAD-a. Ova odluka nije slučajna nego je

smišljen rezultat tehničkih i nacionalnih priprema Nixonove administracije i institucije koja u svom nazivu već ima nacionalni označitelj (*National Aeronautics and Space Administration*) i koja svojom političkom odlukom govori jezikom nacionalizma koji „čak i na Mjesecu“ ide rame uz rame s globalizmom (Day&Thompson, 2004, 192):

„Spuštanje na Mjesec bilo je ‘suprateritorijalnim’ u mnoštvu stvari: iz razloga što se za mjesec ne može tvrditi da je nacija, te iz razloga što je slavljeno kao dostignuće čovječanstva... Međutim, kako Platoff (1994) navodi, astronauti koji su se vratili slavljani su kao ‘nacionalni heroji’ a odluka da se podigne američka zastava, radije nego li insignija UN-a (što je razmatrano), sugerira kako je misija uvijek bila promatrana kao dostignuće SAD-a.“ (ibid., 191-192)

Modernost nacionalizma koegzistira sa njegovim savremenim tendencijama. Uvažavajući druge forme društvenih fenomena i varijabli, druge forme samopotvrđivanja te ukazivanjem na bitnost diferenciranog i nemonolitnog pogleda na svijet, posebno u smislu značaja individualnih prava, sloboda, principa egalitarnosti i deliberalizma, civilnog društva, potrebe razlikovanja visoke kulture i javne kulture, potrebe ukazivanja na alternativne tipove društvenih identiteta, etc., ne treba izgubiti iz vida činjenicu da to ne isključuje ono što afirmira ideologija nacionalizma. To posebno važi u smislu „institucionalne dimenzije modernosti“ koja se kontinuirano i danas. Nacije i nacionalizam nemaju trajan status, ali kao kontingencije traju veoma dugo i upitno je kada će taj društveni kvantum biti u potpunosti ishaban i zamijenjen nekim drugim. Kao što ističe Greenfeld, „nacionalizam se pojavio u jednom dobu i može nestati u drugom“ i tada će svijet biti postmodernim jer je „nacionalnost konstitutivni princip moderniteta“. To će figurirati kao nova forma društvenog ili povijesnog bitka koji će promijeniti način našeg percipiranja društva (Greenfeld, 1992, 491). Ipak, podjednako utjecajna alternativa, kao racionalna forma ideologije i ideja o racionalnoj organizaciji društva, ali i kao ona koja objašnjava afektivna ponašanja koja oblikuju pojedinca sa snažnim sentimentom nacionalnog ponosa i spremnosti za smrt u ime ideje i ponosa (neovisno o tome je li to dobro ili nije, je li opravdano, racionalno, etično ili nije) teško da postoji danas. U konačnome, sve forme individualnih prava i sloboda, forme dijaloškog sopstva i transnacionaliteta ostaju na razini praznih označitelja u odnosu na status,

važnost i nužnost (zakone) „nacionalne sigurnosti“, sintagme koja je zadobila karakter sakralne vrijednosti koja korelira s moderniziranim sekularnim idejama Bratstva, Jednakosti i Slobode, kao predmeta čistog strahopoštovanja nacije (sekulariziranih verzija religioznosti savremenih društava).

BIBLIOGRAFIJA

1. Anderson, B. (1983): *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London, Verso.
2. Calhoun, C. (1997): *Nationalism*. Buckingham: Open University Press.
3. Calhoun, C. (2007): *Nations Matter: Culture, History and the Cosmopolitan Dream*. London, New York: Routledge.
4. Day, G., Thompson, A. (2004): *Theorizing Nationalism*. New York: Palgrave Macmillan.
5. Dirkem, E. (1972): *O podeli društvenog rada (The Division of Labour in Society)*. Beograd: Prosveta.
6. Gellner, E. 'Nationalism and Modernisation'. U: J. Hutchinson & A. D. Smith (eds.) (1994): *Nationalism*. Oxford, New York: Oxford University Press.
7. Gellner, E. (1983): *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.
8. Giddens, A. (1984): *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press.
9. Giddens, A. (1990): *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity.
10. Greenfeld, L. (1992): *Nationalism: Five Roads to Modernity*. Cambridge: Harvard University Press.
11. Guibernau, M. (1999): *Nations without States. Political Communities in a Global Age*. Cambridge: Polity Press.
12. Kedourie, E. (1993): *Nationalism*. Massachusetts: Blackwell Publishers.
13. Harvey, D. (2001): *Spaces of Capital. Towards a Critical Geography*. New York: Routledge.
14. Hastings, A. (2003): *Gradnja nacionaliteta (The Construction of Nationhood)*. Sarajevo-Rijeka: Buybook-Adamić.

15. Haugaard, M. 'Power, modernity and liberal democracy'. U: S. Malešević, M. Haugaard (eds.) (2007): Ernest Gellner & Contemporary Social Thought. Cambridge: Cambridge University Press.
16. Hechter, M. (2000): *Containing Nationalism*. Oxford, New York: Oxford University Press.
17. Hobsbawm, E. (1993): *Nacije i nacionalizam. Program, mit, stvarnost. (Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality)*. Zagreb: Novi Liber.
18. Malešević, S. (2006): *Identity as Ideology*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
19. Malešević, S. 'Between the book and the newsword: Gellner, violence and ideology'. U: S. Malešević, M. Haugaard (eds.) (2007): Ernest Gellner & Contemporary Social Thought. Cambridge: Cambridge University Press.
20. Mouzelis, N. 'Nationalism: restructuring Gellner's theory'. U: S. Malešević, M. Haugaard (eds.) (2007): Ernest Gellner & Contemporary Social Thought. Cambridge: Cambridge University Press.
21. Münch, R. (1994): *Sociological Theory. From the 1850s to the Present*. Chicago: Nelson-Hall Publishers.
22. Neuberger, B. 'State and Nation in African Thought'. U: J. Hutchinson & A. D. Smith (eds.) (1994): *Nationalism*. Oxford, New York: Oxford University Press.
23. Özkirimli, U. (2005): *Contemporary Debates on Nationalism. A Critical Engagement*. New York: Palgrave Macmillan.
24. Smith, A. D. (1986): *The Ethnic Origins of Nations*. UK and USA: Blackwell Publishing.
25. Smith, A. D. (1998): *Nationalism and Modernism*. London and New York: Routledge.
26. Tamir, Y. (1993): *Liberal Nationalism*. Princeton: Princeton University Press.
27. Veber, M. (1976): *Privreda i društvo (Economy and Society)*. tom I. Beograd: Prosveta.